

PhD-DOLGOZAT TÉZISEI

ANJOU-KORI OKLEVÉLTÁR

XXIV.

1350

KÉSZÍTETTE:

TEISZLER ÉVA

SZEGED

2013

I. A kutatási feladat jelentősége, a munka célkitűzése

A disszertáció témája és célkitűzése az 1350. év oklevéltermésének az Anjou-kori oklevéltár¹ sorozat kereteibe illeszkedő feldolgozása, így a munka célja és a feladat jelentősége önmagán túlmutatóan elsősorban e jelentős kiadványsorozat teljesebbé tétele szempontjából értékelhető.

A középkori magyar történelem kutatása alapvetően három pilléren nyugszik: az elbeszélő források, a dekretális kútfők és az archivisztikai anyag vizsgálatán. E három, együttesen alkalmazandó forráscsoportból a levéltárakban őrzött iratanyagnak mennyiségénél és jellegénél fogva különös jelentősége van. Elbeszélő forrásaink nagy része kimutathatóan a későbbi korok befolyásolása céljából készült utólagos feljegyzések sora, az emlékezet halványulása következtében nemegyszer hibás információkat tartalmaznak, s elsősorban a politikátörténet szempontjából hasznosíthatók. Szükség van tehát arra, hogy mellettük kiegészítő- és kontrollanyagot is felhasználjunk a reális kép megalkotásához, a politikátörténeten túlmutató történeti feldolgozásokhoz pedig egyéb forrásokat is kell alkalmazni. A dekretális kútfők hitelesség szempontjából teljes mértékben megbízhatók, ugyanakkor a korszak egészéhez mérten terjedelemben meglehetősen kis mennyiséget jelentenek, jellegükből adódóan pedig számos kérdéskör tárgyalására alkalmatlanok. Ennél fogva az archivisztikai kútfők jelentősége a korszak kutatása szempontjából meglehetősen magas, hiszen mennyiségük az előző két csoportéhoz mérten jelentős, tartalmukból következően több szempontú elemzést tesznek lehetővé, hitelességükkel kapcsolatban saját korukra nézve nincs ok kételkedni, ráadásul nemcsak a másik két említett forrástípusra nézve jelenthetnek általában kontrollt, hanem önmagukra nézve is, hiszen információik egybevethetők.

A történetírás már meglehetősen korán felismerte e forráscsoport jelentőségét, de a feltáratlanság és a hozzáférés nehézkessége miatt alkalmazása problematikus volt. Ezen

¹ Anjou-kori oklevéltár. *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*. (A továbbiakban: Anjou-oklt.) I. (1301–1305). Szerkesztette: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1990.; II. (1306–1310). Szerkesztette: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1992.; III. (1311–1314). Szerkesztette: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1994.; IV. (1315–1317). Szerkesztette: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1996.; V. (1318–1320). Szerkesztette: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1998.; VI. (1321–1322). Szerkesztette: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 2000.; VII. (1323). Szerkesztette: Blazovich László–Géczi Lajos. Budapest–Szeged, 1991.; VIII. (1324). Szerkesztette: Blazovich László. Budapest–Szeged, 1993.; IX. (1325). Szerkesztette: Géczi Lajos. Budapest–Szeged, 1997.; X. (1326). Szerkesztette: Blazovich László–Géczi Lajos. Budapest–Szeged, 2000.; XI. (1327). Szerkesztette: Almási Tibor. Budapest–Szeged, 1997.; XII. (1328). Szerkesztette: Almási Tibor. Budapest–Szeged, 2001.; XIII. (1329). Szerkesztette: Almási Tibor. Budapest–Szeged, 2003.; XIV. (1330). Szerkesztette: Almási Tibor–Kőfalvi Tamás. Budapest–Szeged, 2004.; XV. (1331). Szerkesztette: Tóth Ildikó. Budapest–Szeged, 2004.; XVII. (1333). Szerkesztette: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 2002.; XIX. (1335). Szerkesztette: Kristó Gyula–Makk Ferenc. Budapest–Szeged, 2004.; XX. (1336). Szerkesztette: Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2004.; XXI. (1337). Szerkesztette: Blazovich László–Géczi Lajos. Budapest–Szeged, 2005.; XXII. (1338). Szerkesztette: Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2012.; XXIII. (1339). Szerkesztette: Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 1999.; XXIV. (1340). Szerkesztette: Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2001.; XXV. (1341). Szerkesztette: Sebők Ferenc. Budapest–Szeged, 2004.; XXVI. (1342). Szerkesztette: Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2007.; XXVII. (1343). Szerkesztette: Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2007.; XXVIII. (1344). Szerkesztette: Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2010.; XXIX. (1345). Szerkesztette: Piti Ferenc. Budapest–Szeged, 2013.; XXXI. (1347). Szerkesztette: Sebők Ferenc. Budapest–Szeged, 2007.; XXXIV. (1350). Szerkesztette: Teiszler Éva. Budapest–Szeged, 2013.; XXXVIII. (1354). Szerkesztette: B. Halász Éva. Budapest–Szeged, 2013.

akadályok leküzdése érdekében már korán elkezdődött az okleveles anyag feltérképezése, összegyűjtése és publikálása. A források rendszeres felkutatása, gyűjtése és másolása hazánkban az 1700-as években kezdődött és a 18. század második felében terebélyesedett ki. A 19. század közepéig a forráskiadási tevékenység nem csoportosult semmiféle központ köré, a történeti forrásfeltárás és kiadás tevékenységének irányítását és összefogását az 1828-ban létrejött Magyar Tudományos Akadémia Történeti Bizottsága csak az 1850-es években igyekezett megvalósítani. Az akadémiai kiadványok módszertelenségével kapcsolatban már az 1870-es években fogalmazódtak meg kritikák, legfőképpen az 1867-ben alakult Magyar Történelmi Társulat tagjai részéről, de a hazai oklevélkiadás egységét határozott elképzeléseik ellenére nekik sem sikerült megteremteni. A kronológiai megalapozottságú, a nagy korszakok kutatása tekintetében valamiféle kiegyenlítettségre törekvő forráskiadás már az 1920-as években törést szenvedett. Ennek megvalósítása a 20. század első évtizedeiben többször tudománypolitikai célokba ütközött, anyagi támogatásban mindig az éppen előtérbe helyezett korszakok kutatása részesült. A világháború és következményei anyagi értelemben is gátat vetettek a forráskiadási tevékenység burjánzásának, ráadásul a két világháború között virágzó szellemtörténeti irányzat a forrásfeltáró munkát nem ösztönözte, az ebből következő hiányosságokat pedig később a korai marxista történetírás ugyancsak mélyítette.² 1945 után a forráskiadás háttérbe szorult, s ki nem mondottan az Országos Levéltár kizárólagos feladatává vált. Az 1948-tól érvényesülő tudománypolitika a publikációs tevékenységükben korábban önálló intézményeket a Magyar Tudományos Akadémia keretébe illesztette, de ez nem jelentette azt, hogy egységes elképzelés, vagy központilag irányított kutatómunka, forráskiadás lett volna. Az 1950-es évektől kezdve a Történettudományi Intézet is egyre inkább elzárkózott a forráskiadványok publikálásától, így ezek csak a Történelmi Társulat és az Országos Levéltár tervében kaptak helyet.³ A második világháborút követően az Országos Levéltár új kiadványprogramot dolgozott ki, amelyben négy sorozat (I. Levéltári leltárak, II. Forráskiadványok, III. Hatóság- és Hivaltörténet, IV. Levéltártörténet, történeti segédtudományok) megindítását tervezték.⁴ A kiadványprogram II. sorozatának első terméke, a Zsigmondkori oklevéltár első kötete Mályusz Elemér szerkesztésében 1951-ben jelent meg. Ugyanezen évben indult útjára a levéltár második folyóirata, a Levéltári Szemle, amely egyúttal lehetővé tette a már 1923 óta megjelenő Levéltári Közlemények profiljának megváltoztatását,⁵ így az 1947–1953 között szünetelő Közlemények 1954-től új szerkezetet kaptak, amelyben helyet kapott a Forrásközlések című új állandó rovat.

A Magyar Történelmi Társulat 1960-ban rendezett vitát a történeti forráskiadásról, amelynek hozzászólásai a Századok hasábjain jelentek meg.⁶ A Társulat alapvető célja a korszerű forráskiadások újraindítása volt. Az 1960-70-es évek törekvései az 1970-es évek

² A forrásfeltárással és forráskiadással kapcsolatos kérdéseket részletesen elemzi Almási Tibor: Anjou-kori oklevéltár XI. (1327). PhD-dolgozat. Szeged, 1995. I–VIII., valamint rövidebb és más szempontú áttekintést ad minderről Piti Ferenc: Anjou-kori oklevéltár XXIV. (1340) PhD-dolgozat tézisei. Szeged, 2000. I–II. és Tóth Ildikó: Anjou-kori oklevéltár XV. (1331) PhD-dolgozat tézisei. Szeged, 2006. I–IV.

³ Benda Kálmán: A magyar történeti forráskiadás múltja és mai helyzete. II. In: Levéltári Közlemények 53. (1982) 2. 201–202.; Kőfalvi Tamás: A diplomatikai források kiadásának kérdési és példái Magyarországon. Elektronikus publikáció. <http://www.staff.u-szeged.hu/~kofalvi/forraskiadas.pdf> [letöltés ideje: 2013. július 20.]

⁴ Sashegyi Oszkár: Az Országos Levéltár kiadványkészítő tevékenységének száz éve (1874–1974). In: Levéltári Közlemények 50. (1979) 1. (A továbbiakban: Sashegyi 1979.) 13.

⁵ Sashegyi 1979. 18.

⁶ Vita a magyar történeti forráskiadás helyzetéről és feladatairól. In: Századok 95. (1961) 1. 205–215.

végére, 1980-as évek elejére értek be.⁷ Számos gyűjteményes forráskiadványban, szórványpublikációban, monográfiában, tanulmányban, helytörténeti műben, olvasókönyvben, a legkülönbözőbb tematikájú folyóiratokban jelentek meg forráspublikációk,⁸ amelyek mellett három, ma is jelentős vállalkozásnak számító okmánytár sorozat indult útjára vagy folytatódott: a harmadik kötettel 1958-ban ideiglenesen megtorpant Zsigmondkori oklevéltár köteteinek közzététele 1993 óta folytatódik, 1997-ben az Erdélyi okmánytár,⁹ 1990-ben pedig az Anjou-kori oklevéltár kiadása kezdődött el.¹⁰

Az Anjou-kor okleveles anyagának kiadása a 19. század végén kezdődött el. 1878 és 1920 között jelentek meg az Anjoukori okmánytár¹¹ kötetei. A Nagy Imre és Tasnádi Nagy Gyula nevével fémjelzett vállalkozás az Anjou-kor kiadatlan okleveleinek közzétételét tűzte ki céljául, benne részben teljes szöveggel, részben kivonatos formában láttak napvilágot a korszak oklevelei.¹² Az okmánytár kiadása azonban a VII. kötet megjelenésekor (1359-es záró évszámmal) 1920-ban megtorpant, annak ellenére, hogy Tasnádi Nagy Gyula további két kötet anyagát nagyrészt már összeállította. Kimondottan az Anjou-korral foglalkozó oklevéltárat kívánt közzétenni Wenzel Gusztáv, aki három kötetre tervezett munkájában¹³ elsősorban azokat az okmányokat szándékozott kiadni, „melyek ujabban felfedezettek, vagy legalább eddig történelmi irodalmunkban nem használtattak”.¹⁴ Wenzelnek sikerült is befejeznie és megjelentetnie a három kötetet. E két, kimondottan a magyarországi Anjou-dinasztia idejét felölelni szándékozó okmánytár mellett más régi, több korszakot magukban foglaló oklevéltárak, valamint – eltekintve immár a 19. század végi–20. század eleji időszak kizárólagosságától – egyéb tematikus, a proveniencia elvét szem előtt tartó okmánytárak, továbbá különböző folyóiratok is tettek közzé különböző formában Anjou-korból származó okleveleket,¹⁵ de szisztematikus, a korszak archivisztikai forrásait egységes módon feldolgozó kiadvány egészen 1990-ig nem jelent meg. Így érthető módon nagy igény mutatkozott egy ilyen jellegű munka elkészítésére, különösen amellet, hogy az Árpád-kor forrásanyaga akkor már meglehetősen jól feldolgozott volt, a Zsigmond-koré pedig a Zsigmondkori oklevéltár¹⁶ munkálatai révén elindult.

⁷ A 20. századi magyar oklevélkiadás történetét más szempontból részletesebben elemzi Almási Tibor: *Urkundenerbe im Karpatenbecken in der Anjou-Zeit*. In: *Kultúrák találkozása. Ünnepi tanulmányok Olajos Terézia professzornő tiszteletére*. Szerkesztette: Makk Ferenc. Szeged, 2002. (A továbbiakban: Almási 2002.) 14–16.

⁸ Az 1990-ig közzétett publikációk rendszerező összegyűjtésére vállalkozott Draskóczy István és Soós István (Draskóczy István–Soós István: *Középkori oklevélpublikációk Magyarországon 1945–1990 között*. Bibliográfia. In: *Levéltári Közlemények* 62. [1991] 1–2. 9–55.); majd munkájukat Horváth Richárd egészítette ki (Horváth Richárd: *Középkori oklevelek publikálása Magyarországon 1991–2004 között* [Szövegközlések és regeszták]. In: *Levéltári Szemle* 78. [2007] 2. 3–34.).

⁹ Erdélyi okmánytár I–III. Közzéteszi: Jakó Zsigmond, Hegyi Géza, W. Kovács András. Budapest, 1997–2008.

¹⁰ Almási 2002. 17.

¹¹ Anjoukori okmánytár. *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. I–VII. Szerkesztette: Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula. Budapest, 1878–1920. (A továbbiakban: AO.)

¹² AO. I. I–IV.; *Századok* 1879. 223–236; 320–335.

¹³ Wenzel Gusztáv: *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*. I–III. Budapest, 1874–1876. (A továbbiakban: Wenzel, Dipl. Eml.)

¹⁴ Wenzel, Dipl. Eml. I. VIII.

¹⁵ Ezen oklevélpublikációk felsorolása itt a terjedelemből következően lehetetlen lenne, ehhez l. a dolgozatban szereplő *Rövidítések jegyzékét*.

¹⁶ Zsigmondkori oklevéltár. I–XII. (1387–1425). Összeállította: Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert, Neumann Tibor, Lakatos Bálint. Budapest, 1951–2013.

E körülmények hívták életre az Anjou-kori oklevéltár létrehozásának szándékát. Az előkészítő munka 1983-ban indult meg a szegedi József Attila Tudományegyetem (ma Szegedi Tudományegyetem) Középkori Magyar Történelmi Tanszéke és az 1984-ben önállóvá vált Történelmi Segédtudományok Tanszéke koordinálásával, majd hosszas előkészületek után 1990-ben napvilágot látott a sorozat I., ezt követően gyors egymásutánban a többi kötete is. Az eredetileg 22 kiadványból álló sorozatra tervezett oklevéltár mára jelentősen kinőtte magát, már az 1990-es évek végén nyilvánvaló volt, hogy a vállalat hozzávetőlegesen 70 tomusban lehet majd teljesíteni. Az egyes kötetek elkészítésén párhuzamosan több szerkesztő dolgozott és dolgozik, munkájuk hazai és külföldi szakemberek körében egyaránt használt és elismert.¹⁷

A feladat jelentősége és a munka célkitűzése tehát röviden a következőképpen foglalható össze. A középkori magyar történelem kutatásában igen jelentős szerepe van az archivisztikai kútfőknek. A József Attila Tudományegyetemen az 1980-as években hiánypótló vállalkozás indult az Anjou-kor okleveleinek feldolgozása céljából. A munka, amelyben több generáció is részt vesz, immár 30 éve folyik, s a szakmában nagy elismertségre tett szert. A dolgozat ahhoz kíván hozzájárulni, hogy a jelenleg éppen 30 megjelent kötetel büszkélkedő sorozat távlati céljait elérhesse.

II. A feldolgozás főbb elvei és technikája

A disszertációként benyújtott munka – az eddig PhD-dolgozatként beadott oklevéltáraktól¹⁸ eltérően – az Anjou-kori oklevéltár teljes 1350. évi kötetét tartalmazza, azaz a *Documenta* és az *Index nominum et rerum* egységet egyaránt. A dolgozat felépítése és szerkezete az Anjou-kori oklevéltár sorozatában megjelent kötetekével azonos, azaz alapvetően három fő egységre tagolódik: *Rövidítések jegyzéke (Index abbreviationum)*, *Documenta, Név- és tárgymutató (Index nominum et rerum)*. A sorozat VII–XIV. köteteiben egy kiegészítő „fejezet”, *Appendix (Függelék)* is helyet kapott, amely a királyi oklevelek méltóságsorainak adatait foglalta össze táblázatos formában. *Függelék* a jelen munkához nem készült.

A *Rövidítések jegyzéke* három kisebb tételre oszlik. Az elsőben a *Levéltárak, könyvek, folyóiratok (Archivia, libri, periodica)*, a másodikban a *Köz- és tulajdonnevek (Nomina communia et propria)*, a harmadikban a felhasznált *Jelek (Signa)* feloldásai szerepelnek.

A *Documenta* részben kizárólag az 1350. évben keletkezett oklevelek kerültek feldolgozásra, továbbá azok, amelyek valójában nem ebben az évben keletkeztek, de dátumsoruk ezt az évszámot tünteti fel. Az 1350. év forrásanyagának feldolgozása alapvetően

¹⁷ Az oklevéltár eddigi történetének részletes áttekintése a dolgozat előszavában olvasható.

¹⁸ Anjou-kori oklevéltár XI. (1327). PhD-dolgozat. Készítette: Almási Tibor. Szeged, 1995.; Anjou-kori oklevéltár XXIV. (1340). PhD-dolgozat. Szerkesztette: Piti Ferenc. Szeged, 2000.; Anjou-kori oklevéltár IX. (1325). PhD-dolgozat. Készítette: Géczy Lajos. Szeged, 2002.; Anjou-kori oklevéltár XXV. (1341). PhD-dolgozat. Készítette: Sebők Ferenc. Szeged, 2005.; Anjou-kori oklevéltár XV. (1331). PhD-dolgozat. Készítette: Tóth Ildikó. Szeged, 2006.; Anjou-kori oklevéltár XL. (1356). PhD-dolgozat. Készítette: Rábai Krisztina. Szeged, 2012.

három pilléren nyugszik: a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL, korábban Magyar Országos Levéltár – MOL) Diplomatikai Levéltárában (DL) és Diplomatikai Fényképtárában (Df.) őrzött, továbbá a nyomtatásban fennmaradt, illetőleg nyomtatásból ismert iratok körén. Az oklevéltár 774 sorszámmal ellátott, ezen felül 6 sorszám nélküli, azaz összesen 780 regesztát tartalmaz.

A MNL interneten hozzáférhető adatbázisa (Collectio Diplomatica Hungarica¹⁹) jelenleg 707 rekordot tárol az 1350. évben kiadott (részben csak évre datált, részben pontos vagy megközelítőleg pontos keletkezési idővel rendelkező) oklevelekről, ezen felül közel 500 olyat, amelynek a keletkezési ideje *terminus post quem* és *terminus ante quem* közé van szorítva, évszerű datálása nem ismert, ám bizonyos hányaduk a hozzájuk rendelt időintervallumból adódóan akár az 1350. évben is keletkezhetett. A feldolgozás során értelem szerűen ezen iratok körére is tekintettel kellett lenni. Mivel a Collectio Diplomatica Hungarica a tartalmilag átírt és átírt okleveleket önálló tételként regisztrálja, a megjelenített rekordok száma nem azonos az oklevelekével.

A levéltárakban őrzött iratanyagot a nyomtatásban megjelentekkel is össze kellett vetni. Számos okmánytár tartott fenn olyan okleveleket, amelyek mára elvesztek vagy megsemmisültek. A könyvészeti áttekintés tehát nemcsak az apparátus összeállítása, hanem az adott év okleveles anyagának feltárása szempontjából is fontos. Az átnézett irodalomról a *Rövidítések jegyzéke* tájékoztat. Emellett tekintetbe kellett venni az (e jegyzékében tételként természetesen szereplő) Anjou-kori oklevéltár korábbi kiadványainak *eredményeit*. Ez azt jelenti, hogy amennyiben egy korábbi kötetben valamilyen oknál fogva 1350. évi okleveles anyagról regeszta készült, arra figyelemmel kellett lenni.

A fentiek során összeállt forrásbázis kialakítása még nem teljesen azonos az iratanyag feltárásával. Számos oklevelünk magában foglalja korábbi iratok említését, tartalmi átírását és átírását, amelyeket a vonatkozó és a megelőző évek levéltári forrásaival össze kellett vetni, hogy az 1350. év tényleges okleveles anyagának feltárása megvalósuljon. A későbbi iratban fennmaradt formát ki kellett emelni, s amennyiben az nem volt hozzárendelhető eredetiben is meglévő változathoz, külön tételként kellett felvenni. A csak átírás(ok)ból, tartalmi átírás(ok)ból ismert oklevelek adatait értelem szerűen össze kellett fésülni. Az említésben maradt oklevelek különös bánásmódban részesültek. Őket a tartalmilag átírtaktól a keletkezés hiánya különbözteti meg. Amennyiben ezeket nem sikerült konkrét keletkezési idővel rendelkező (eredetiben, átírásban, tartalmi átírásban ismert) oklevélhez kötni, külön kellett regisztrálni. A duplumok gyártása mindenképpen elkerülendő, így év eleji említések esetén – amelyek nagy valószínűséggel visszanyúlhatnak a megelőző évre –, s akkor, ha egy hosszas perfolymatból nem sikerült nagy biztonsággal kikövetkeztetni az említett oklevél keletkezésének feltételezett időpontját, óvatosan igyekeztem eljárni, s a kiemelés lehetőségét mellőztem.

A keresés eredményeképpen kapott találatok áttekintésekor további önállóan meg nem jelenített tartalmi átírások és átírások kerültek felszínre, ugyanakkor az anyagot szelektálni is kellett. Vagy azért, mert egy adott iratot tévesen soroltak az 1350. évhez, vagy azért, mert – s ez különösen a pápai regisztrumkötetek tételeire igaz – nem tartalmazott Hungarica-anyagot, tehát nem tartozott az oklevéltár gyűjtőkörébe.

¹⁹ <http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&a=start>

Meg kell említeni, hogy a munkálatok során feldolgozott oklevelek nyelve nagyjából latin volt, de időközben elhanyagolható mennyiségű, összesen 4 darab német nyelvű oklevél is felszínre került. Sajnos nem sikerült felkutatnom olyan hozzáértő személyt, aki e néhány oklevél regesztázását vállalta volna, így ezekről az iratokról magam készítettem rövid kivonatokat. Ezek a hibák elkerülése érdekében a többihez mérten nem kellően részletezők, csak a legfontosabb információkat foglalják magukban, szerepük elsősorban az irat regisztrálása.

A *Documenta* részben az Anjou-kori oklevéltár sorozat I. kötetének alapvetése szerint a levéltári források magyar nyelvű regeszta formájában kapnak helyet, „*A regeszta szövegét a sorszám, a keltezési idő és hely feltüntetése előzi meg, valamint az apparátus követi.*”²⁰ A tartalmi kivonatok az iratok keletkezési idejének megfelelő időrendi sorban követik egymást, amelybe a korrigált dátumú – valójában nem 1350-ben keletkezett oklevelekről készült – regeszták az irat eredeti keltének megfelelően illeszkednek bele, de sorszám nélkül és kisebb betűmérettel jelenítődnek meg. Az egyazon napon kelt oklevelek esetében azt a szempontot tartottam szem előtt, hogy az azonos hierarchiai szinten elhelyezkedő személyek esetében az egyházi mindig megelőzze a világi, s amennyiben egy adott kategórián belül további rendezés volt szükséges, a további sorrendet a betűrend határozta meg.

A sorrendbe állított oklevelek a fennmaradás módjától és a korábbi feldolgozottság szintjétől függetlenül egységes szerkezetben jelennek meg. A regesztázás oklevelenként történik, azaz a más oklevélbe foglalt átírt, tartalmilag átírt és említett okleveleket az átíró/említő oklevélből kiemelve a kronologikus sorrendben a megfelelő helyen helyeztem el, amelyre az átíró/említő oklevél megfelelő helyén utalás történik. Az azonos évben kelt megerősítő záradékok ugyancsak külön regesztába kerültek, hiszen azok minden esetben tartalmaznak valamiféle önálló rendelkezést is. A megerősített oklevélről készített kivonat apparátusa figyelmeztet a záradékról készült kivonat helyére, utóbbi pedig a regeszta szövegében utal az iratnak megfelelő sorszámra.

Az irat rövid tartalmi kivonatával kapcsolatban a sorozat I. kötetének előszava az általam is követett, alábbi iránymutatást adta: „*A regeszta az irat minden fontos információjára tekintettel van, a formulás részeket azonban – a szavatossági formulára történő utalást kivéve – nem közli. Az arenga meglétére a regeszta végén található A. utal. A pápai és a szerepeltetett dalmát okleveleket leszámítva a regeszta az iratban előforduló minden egyes személy- és helynevet tartalmazza. A regeszta nyelve a magyar, bizonyos szakkifejezéseket és a keltezésre vonatkozó részt eredeti nyelven közli.*”²¹ E meghatározáson túl az oklevéltár-sorozat egészére nézve nincs olyan, a feldolgozás apró részleteit taglaló, általánosan elfogadott szabályzat, amely mindenre kitérne, így a nem szabályozott kérdésekben elsősorban a korábbi kötetekben már alkalmazott módszerek követésére volt lehetőség.

A regeszta „fejrésze” az időrendi besorolást követően kialakult rendnek megfelelő sorszámot, ezt követően az iratba foglalt keletkezési időt és az esetleges korrigált dátumot, majd a kiállítás helyét tartalmazza, amennyiben az az oklevélben fel volt tüntetve. Azok a helyesbített dátumú oklevelek, amelyek nem az 1350. évben keletkeztek és csökkentett

²⁰ Anjou-okl. I. 9.

²¹ Anjou-okl. I. 9.

betűmérettel szerepelnek, nem kaptak sorszámot, ettől eltekintve azonban fejrészük mindenben azonos a sorszámozott oklevelekével. A keletkezési idő a fejrészben feloldva szerepel mai alakban, a kiállítás helye ugyancsak.

A regesztákban az iratokba foglalt események, cselekmények minden lényeges mozzanata és adatszerű információja helyet kap, lehetőleg az oklevél eredeti felépítésének követésével. A formulás részek közül a *protocollum intitulationis* és *inscriptio*, a *contextus promulgationis*, *narratio*, *dispositio*, a *clausulae* és a *sanctio*, valamint a *corroboratio*, az *eschatocollumból* pedig a *datatio* és a *series dignitatum* vagy a *series testimonium* adatai szerepelnek a regesztákban, amennyiben ezek az oklevélben – jellegéből adódóan – benne voltak. A felsorolásból szándékosan maradt ki az *arenga*, hiszen annak meglétét a regeszta csak jelöli (A.), méghozzá nem eredeti helyén, hanem a kivonat legutoljáján. A regeszta végén elhelyezkedő *datatio* az ellenőrizhetőség érdekében a „fejrészben” feloldott keltezés az irat eredeti nyelvén adja meg, rövidített formában. A keltezés évszámának megadása ehelyütt is arab számmal történik. A kiadás helye a regesztában az oklevélben szereplő vulgáris vagy latin formában szerepel.

A regeszta az oklevél valamennyi személy- és helynevet tartalmazza. A névalakok megjelenítésénél az általános gyakorlatot vettem irányadónak, azaz a szövegben latin formában előforduló, magyarul egyértelműen visszaadható személy- és helynevek latin alakját különösebb jelzés nélkül magyarra fordítottam (pl. Stephanus – István, Quinqueecclesie – Pécs), ha pedig latinított névalak fordult elő a szövegben, akkor a latinított alakot ()-ben a magyar megfelelő mellett közöltem (pl. Farkas–Farkasius). Amennyiben a személynév valamely tagja az oklevélben vulgáris alakot ölt, a regeszta azt betű szerint adja vissza. A vulgáris alakok megtartása a közsavak esetében is lényeges szempont az oklevéltárban. Ezek előfordulása a határjárások leírásában tipikus (például: egurfa, feneufa, bykfa, berch, pathak, stb.). Az oklevelekben szereplő határjárások szövege egyébként a regesztákban a lehető legrövidebb.

A kivonat számos kifejezést, szófordulatot tartalmazhat eredeti nyelven, elsősorban a visszaellenőrizhetőség vagy a pontos szóhasználat érdekében. Ide tartoznak a rokonsági fokot kifejező szavak, az ingatlanokra vonatkozó fogalmak, vagy az uruknak valamiféle szolgálattételt végző személyek meghatározásai. A rokonsági fokot kifejező szavak közül a pater, mater, filius megjelölések egyértelműek, ezért ezek különösebb jelölés nélkül lefordíthatók, a rokonságot, vérrokonságot általánosságban jelölő proximus és consanguineus kifejezések ugyancsak. Nehezebb dolgunk van a soror, frater, gener, sponsus, frater uterinus, frater carnalis, frater patruelis, nepos, stb. visszaadásával, hiszen ezek több jelentéssel is bírhatnak, s használatuk a magyarországi középlatiniségben ingadozó. Az ilyen rokonsági fokokat jelölő kifejezések visszaadásakor igyekeztem genealógiákkal összevetni a forrást, s a biztonság kedvéért az esetlegesen fordításra került szavak mögött ()-ben megjeleníteni a rokonságra vonatkozó eredeti kifejezést. Az ingatlanokra vonatkozó fogalmakat közül az egyértelműen lefordítható possessio (birtok), villa (falu), sessio (telek), domus (ház), locus/fundus curie (házhely), locus sessionalis (telki hely) kifejezések mellett gyakran találkozhatunk többjelentésűekkel (curia, fundus, mansio, palatium, stb.), amelyek megfejtését legtöbb esetben a szöveggörnyezet nem segíti. A regesztakészítőnek e kifejezéseket azonban le kell fordítania, a visszaellenőrizhetőséget a rokonsági fokokat

bizonytalanul jelző kifejezések esetéhez hasonlóan az oklevélben szereplő szó vagy szavak () -ben való megjelenítése teszi lehetővé.

Az egyes oklevelek szövege a keltezésben és egyéb helyeken is tartalmaz(hat) különböző dátumokat (perbeli határidők, egyéb időpontok). Ezek a mai formában kerülnek megjelenítésre, mögöttük zárójelben szerepel rövidítve az eredeti forma, amelyben az évszám visszaadása arab számmal történik. Kivételt ez alól csupán a hadoszlás idejéhez kötődő időpontok visszaadása képez.

Az I. kötet meghatározása szerint „Az *apparátus ad felvilágosítást az oklevél fennmaradásának milyenségéről, őrzési helyeiről, jelenlegi (illetve régi) jelzetéről, közzététele helyeiről. A régi jelzetekben alkalmazott rövidítéseket általában nem oldjuk fel. Röviden utalunk a hátoldal szövegeire, továbbá a pecsételést módjára. Szakszerű pecsételést csak a Dl-ben őrzött eredeti oklevelekről lehetett készíteni, a Df-ben található oklevelek pecsételéséről a fényképek, az időrendi mutatócédulák és a szakirodalom alapján nyílt mód nyilatkozni. Nem ad az apparátus információt az oklevél anyagáról. A F. megjelenése (1829–1844) előtti időben közzétett oklevelekre csak különlegesen indokolt esetben van tekintettel. A publikált oklevelekre oldalszám megadásával utal, kivéve a pápai (pl. Potthast) és a magyar királyi oklevél-registrumokat (Reg. Arp.), ezekre nem oldalszám, hanem a regeszta száma szerint hivatkozik.*”²² E meghatározáshoz képest a sorozat köteteinek mostani gyakorlata – és ennek nyomán a jelen munka is – kisebb-nagyobb mértékben eltér.

Az apparátus több, önálló bekezdést alkotó rovatra tagolódik. Az oklevél fennmaradási módját/módjait (**E.** = eredeti, **Á.** = átírás, **Tá.** = tartalmi átírás, **Eml.** = említés, **Má.** = másolat) az első helyen adja meg. Regisztrumkötetek esetén a fennmaradási forma jelölése **Reg.** E rovatok első helyén az őrzési hely szerepel, azaz amennyiben az oklevél a Dl. csoportba tartozik, a Dl. szám, amennyiben a Df. csoportba, úgy az őrzési helynek megfelelő levéltári jelzet, majd ezt követően ()-ben a Df. szám került feltüntetésre. Az irat fennmaradási formáját megadó rovatok közül a fenti sorrendnek megfelelően mindig az áll legelöl, amelyhez adatokat lehet rendelni. A rovatok hiánya a neki megfelelő fennmaradási forma hiányát jelzi. Az **E.** rovatba a leőhely megadását követően az oklevél elülső oldalán és a hátlapján szereplő esetleg olvasható feljegyzések kerülnek. Az olvasható kancelláriai jegyzeteket teljes szövegükben feltünteti, és megadja, hogy az egyes jegyzetek hol (pecsét alatt, hátlapon, stb.) helyezkednek el. Az iraton szereplő tartalmi összefoglalók esetében az apparátus szelektál. A későbbi kézzel írott tárgymegjelöléseket csupán jelzi, az egykorú és az azonos kézzel írottakat azonban feltünteti. Amennyiben a külzeten lévő tartalmi összefoglaló nem ad plusz információt (például egyes személyek konkrétabb meghatározása), az ismétlés elkerülése végett nem szerepel teljes terjedelmében, a rovat ebben az esetben csak meglétére utal, a tárgymegjelölésben szereplő eltérő névalakokat azonban ilyen esetben is feltünteti. Ha az eltérő névalakok száma a feljegyzés egészéhez képest olyan magas, hogy az lényegében a teljes tárgymegjelölést adja, akkor a jegyzet teljes egészében szerepel az apparátusban. Ezután az irat leírása következik, amely kiterjed az oklevél épségére, jelenlegi állapotára, olvashatóságára, az esetleges chirographumra (annak megadásával, hogy milyen betűkből áll és hol helyezkedik el), a pecsételést módjára (függő, záró, hátlapra nyomott, stb.) és jelzi, ha az íráshordozó anyaga papír. Amennyiben az irat olvasható és állapota jónak mondható, arra

²² Anjou-oklt. I. 9–10.

nem történik külön utalás. A pecsétek leírását a sorozat kötetének nagy részében levéltáros szakember végezte, amire a jelen munka elkészítésénél anyagi okok miatt nem volt lehetőség, ezért ezek rövid ismertetését magam végeztem el. A rovat az oklevél anyagára is utal. Mivel a regeszták elkészítésére eredeti oklevelek esetében is fénykép, mikrofilm vagy digitalizált változat alapján volt lehetőség, az íráshordozó anyagára vonatkozóan a levéltári nyilvántartásra voltam kénytelen szorítkozni. Amennyiben az iratnak másolata (is) van, a másolatkészítés hozzávetőleges vagy pontos ideje és esetleg jellege (hiteles, egyszerű) kerül a **Má.** rovatba. Modern kori másolatok esetében a készítő nevét nem tüntettem fel. Több átírás, tartalmi átírás, említés és másolat esetén a vonatkozó rovatban valamennyi rögzítésre kerül, sorszámval ellátva. Ezek rendezési elve a rovaton belül alapvetően időrendi. Az apparátus – amennyiben az megállapítható volt – azt is jelzi, hogy – amennyiben több is volt – az irat melyik eredetijéről készült átírás, említés vagy másolat, illetve azt is, hogy ez utóbbiak milyen korrelációban állnak egymással. Az irat közzétételére, publikálására vonatkozóan a **K.** (= kiadás) és a **R.** (= regeszta) rovatok adnak tájékoztatást. A **K.** rovat akkor is szerepel, ha tartalmat nem tudunk megjeleníteni benne, azaz ha az oklevélnek kiadása nincs, vagy nem sikerült fellelni. Amennyiben az apparátusnak ez az első rovata, a regeszta kiadásban fennmaradt oklevélről készült. A publikálásra vonatkozóan mindkét rovat a *Rövidítések jegyzékében* fellelhető irodalom tételeinek megfelelően adja meg a közzététel adatait. Az I. kötetben meghatározottakkal szemben azonban a dolgozat a sorozatban elterjedt megoldást követve nemcsak az oldalszámra/oldalszámokra, hanem az oldalszámra/oldalszámokra és ha a kiadványban sorszámok is szerepelnek, az oldalszámok után zárójelben az irat kiadványban szereplő sorszámára is hivatkozik. Ha az oldalszám megadása után zárójelben nincs feltüntetve sorszám, azt jelenti, hogy az a kiadványban sem szerepelt. Kivételt képeznek ez alól a Reg. Arp.,²³ a DHA.²⁴ és az Anjou-kori oklevéltár kötetei. A pápai regisztrumköteteket feldolgozó kiadványok esetében az apparátus az oldalszámot és a sorszámot is jelzi. Abban az esetben, ha eldönthető, az apparátus e két rovata azt is tartalmazza, hogy a kiadás vagy a regeszta az irat mely fennmaradási formájáról, s azon belül is melyik változatról történt. Az átírásról, tartalmi átírásról, említésről készített regeszták esetében a **K.** és **R.** adatokat akkor is feltüntetjük, ha önálló publikálásra nem kerültek, de a fenntartó oklevél valamilyen formában már megjelent. Ilyenkor nem a teljes, hanem csak a vonatkozó oldalszámok jelennek meg a rovatban, ezt követően a zárójelbe pedig értelem szerűen a fenntartó oklevél sorszáma kerül. Utóbbi esetekben a rovat mindig jelzi azt is, hogy átírásban, tartalmi átírásban vagy említésben tették-e közzé az iratot. E rovatok a publikálásra vonatkozóan megjegyzéseket is tartalmazhatnak, ha az szükséges, például arra vonatkozóan, hogy a kiadás kihagyásokkal vagy sok hibával rendelkezik. Az apparátus külön rovatban tünteti fel, ha az iratról vagy annak egy részéről fordítás készült (**Ford.**). Az apparátus utolsó rovata a **Megj.** (= megjegyzés), amelyben minden olyan, az irattal vagy publikálásával kapcsolatos értelmezés, hozzáfűzni való vagy magyarázat helyet kaphat, amely az előző rovatokban nem szerepelt. Itt van helye a kétes, korrigált vagy időpontok közé szorított keltezés magyarázatának, a korábbi kiadványokra való hivatkozásnak, átírt, tartalmilag átírt és említett, illetőleg nyomtatásból ismert oklevelek esetében a fenntartó oklevélben vagy kiadványban szereplő plusz

²³ Szentpétery Imre–Borsa Iván: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II. Budapest, 1923–1987.

²⁴ Györffy György: Diplomata Hungariae antiquissima. I. Budapest, 1992.

információk megjelenítésének, az oklevélen belüli összevetésekre való felhívásnak és egyéb magyarázatoknak, megjegyzéseknek.

A dolgozat harmadik nagy szerkezeti egysége a mutató vagy *index*, amely személy- és helynév, valamint tárgymutatóból áll. Az index a név- és tárgymutatót egységes szerkezetben jeleníti meg, alapvető besorolási elve a betűrend. A névmutató kimerítően tartalmazza a regesztákban és az apparátus **E.** rovatában található személy- és helyneveket, azaz valamennyi ott feltüntetett névalakot számba veszi.

Személynevek esetében az alapvető besorolást a keresztnév adja. Amennyiben egy személy valamilyen jellemző vezetéknevvel rendelkezik, az adott keresztnév első helyén utalás található arra, hogy az illető a vezetékneve alapján található meg a mutatóban (például: László I. Potroh (dict.) László). Ezután következik a puszta személynévvel jelöltek, majd a helynévhez köthető, viselt tisztségük vagy egyéb minőségük alapján megkülönböztethető, rangjelző névvel ellátott, illetve rokonaikkal körülírható személyek köre. A mutató racionalizálása érdekében az azonos, de többféle írásmóddal feljegyzett, gyakran előforduló nevek (például Ábrahám, Iván, Ivánka, stb.) modern mai alakjukban szerepelnek, amely mögé zárójelbe írva található az eredeti névalakok. Utóbbiaknál utaló mutat a forma regnansra. A kötetben ritkábban előforduló keresztnemek eredeti formájukban maradtak a mutatóban is (például Demianus–Demyan, Dosa–Dousa–Dowsa), ügyelve arra, hogy az azonos nevek egymás mellé kerüljenek. Az azonos hangértékkel bíró I, J, Y és U, V, W betűk besorolásakor nem a hangértéket, hanem a mai ábécérendet tekintetem mérvadónak.

A helynevek főalakja a mutatóban a középkori településnévnek felel meg. Ha nem sikerült a helységet azonosítani, neve vulgáris alakban maradt. A főalak mellett zárójelben szerepelnek az eredeti névalakok, majd a mai névalak, s ha az adott település a jelenlegi országhatárokon kívül esik, az ország neve. A személy- és helyneveket a mutató tipográfiai módszerekkel is megkülönbözteti. A helynevek főalakjai vastagítottak, a személynevek főalakjai normál betűtípussal, az utalóként felvett személy- és helynevek csökkentett betűmérettel szerepelnek.

A tárgymutató a regesztákban szereplő tényleges tárgyakat és fogalmakat gyűjti ki, elemei az indexben kurziválva szerepelnek. A tárgymutató esetenként tartalmaz bokrosításokat, azaz a fogalmi szószerkezetek általában a konkrétumhoz közel álló névszó (például birtok, oklevél, pecsét) alá rendezettek, de a mutató az önkényes fogalomképzést kerüli. A tárgyszavak és fogalmak között az eligazodást utalások segítik.

III. A feldolgozás főbb eredményei

A dolgozat célja az Anjou-kori oklevéltár sorozat XXXIV. kötetének elkészítése volt. Az okleveles anyag feldolgozásának szűkítő szempontjai tehát nem tematikus, hanem kronológiai jellegűek, ezért a feldolgozás eredménye elsősorban abban a tekintetben értékelhető, hogy szándékaim szerint az oklevéltár sorozat alapelveinek megfelelően tartalmaz minden olyan érdeklődésre számot tartó adatszerű információt, amely az 1350. évben keletkezett, bármely formában fennmaradt oklevelekből nyerhető, s az Anjou-kori Magyarország területére vonatkozik. Ilyen értelemben a munka egy sorozat egészének részeként értékelhető, vagyis a tágabb időintervallumban vizsgálható politika-, gazdaság-,

társadalom-, település-, jog- és egyháztörténeti események változásának feltérképezése érdekében más Anjou-kori oklevéltárakkal együtt használható. A dolgozat a genealógiai és archontológiai, valamint egyéb társadalomtudományi (például nyelvészeti) kutatások számára hasonlóképpen részinformációkkal szolgál.

Részben a sorozat egésze, részben a dolgozat önálló eredménye szempontjából fogható fel a munka archivisztikai jelentősége. A vonatkozó időszak levéltári állományának és könyvészeti anyagának együttes szisztematikus áttekintése lehetővé tette a levéltári mutatók korrigálását, és a Hungarica anyag kiszűrését. A pápai regisztrumköteteket a levéltári időrendi mutató tételenként dolgozza fel, azaz az azonos napon kelt, különböző ügyekben kiadott okleveleket önállóan szerepelteti. E tételek közül az okmánytárba számos azért nem került be, mert nem tartalmazott Hungarica-anyagot. Másrészt azonban a regisztrumkötetek alapos átnézésekor több olyan, a mutatóba (önálló) tételként fel nem vett oklevél került felszínre, amely Hungarica-anyagot tartalmaz. A feldolgozás során a kiadásbeli régi jelzetek felkutatása hozzájárult a meglévő, de a mutatóban rossz helyre került oklevelek helyes besorolásához. A feltárt példányok szövegeinek összevetése, egymáshoz való viszonyuk tisztázása nem egy esetben segítette az ismeretlen, hiányos, vagy a mutatóban csak tágabb időhatárok közé szorított keltezésű, esetleg csonka iratok azonosítását. A korábbi kötetek hasonló eredményei a jelen munka elkészítéséhez is sok esetben nagy segítséget adtak. Az oklevéltár jelenlegi formájában 774 sorszámozott és 6 sorszám nélküli (azaz valójában nem az 1350. évben keletkezett) iratot tartalmaz, amelyből – nem számolva az említett okleveleket – 219 kiadatlan, még regeszta szintjén sincsen feldolgozva.

Diplomatikai értelemben hozadéknak számíthat annak a három Árpád-kori királyi oklevélnek a regisztrálása, amelyeket Reg. Arp. nem tart nyilván.

Az 1350. év elsősorban külpolitikai eseményekkel teli, hiszen ez a második nápolyi hadjárat esztendeje. Az oklevéltárból számos adat nyerhető a hadjárat előkészületeire és résztvevőire, de az előző itáliai hadjárat eseményeire is, főként az adománylevelek kapcsán. Az oklevelek segítségével felfejthető Anjou István herceg és Erzsébet királyné tevékenysége a király távollétében, de található olyan érdekes oklevelek is az okmánytárban, amelyek a pápai-magyar, a bajor-magyar vagy a lengyel-magyar kapcsolatokat világítják meg.

Publikációk

Köszői szórványok egy 1476-os oklevélben. In: Magyar Nyelv CI. (2005) 123–124.

Adattár a Károly Róbert korban alapított felvidéki településekről. In: Középkortörténeti tanulmányok 5. Az V. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. Szerkesztette: Révész Éva–Halmágyi Miklós. Szeged, 2007. 191–201.

A felvidéki soltészfalvokról. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominata. Acta Historica. Tomus CXXVII. Szeged, 2007. 39–45.

Handó György pécsi prépost (1465–1480). In: Egyházi arcélek a pécsi egyházmegyéből. Szerkesztette: Fedeles Tamás–Kovács Zoltán–Sümegei József. Pécs, 2009. 43–49.

A Hartvik-legenda XIV. századi oklevelekben fennmaradt változatai. In: Műhelyszemináriumi dolgozatok I. Szerkesztette: Kovács Szilvia–Révész Éva. Szeged, 2013. 131–144.